

معرفی کتاب «نظام ناصری» و ویژگیهای سبکی آن

یوسف کرمی چمه*، میثم احمدی

گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران.

سال هجدهم، شماره یکم، فروردین ۱۴۰۴، شماره پی در پی ۱۰۷، صص ۱۱۷-۱۲۷

DOI: <http://10.22034/bahareadab.2025.18.7730>

نشریه علمی سبک شناسی نظم و نثر فارسی

(بهار ادب سابق)

چکیده:

زمینه و هدف: در دوره قاجار و در نتیجه شکستهای ایران از روسها، افرادی نظیر عباس میرزا عباس میرزا نایب السلطنه و میرزا بزرگ قائم مقام و سپس امیرکبیر را به چاره اندیشی درباره انجام اصلاحات در سازمان نظامی ایران و ایجاد ساختار و تشکیلات منسجم در قشون واداشت. این اصلاحات از طریق استخدام مربیان و متخصصان خارجی و تدوین و تألیف کتابها و متون آموزشی نظامی انجام شد. کتاب «نظام ناصری» یا «دستور مشق» نوشته بهرام بن میرزا عباس قاجار تألیف سال ۱۲۶۷ ق، که اولین کتاب به زبان فارسی در زمینه آموزشهای نوین مشق یا صف جمع به نظامیان است، از جمله این آثار است.

روش: در این مقاله، با استفاده از منابع و یافته‌های کتابخانه‌ای و بشیوه توصیفی - تحلیلی کتاب *نظام ناصری*، معرفی و ویژگیهای آن بیان میشود.

یافته‌ها: از مهمترین خصوصیات نثر کتاب میتوان موارد زیر را برشمرد: به سجع پردازی در مقدمه کتاب و دقت در انتخاب واژه‌ها و اصطلاحات نظامی و لشکری برای سجع پردازی؛ واژه‌ها و اصطلاحات نظامی فراوان؛ واژه‌ها و ترکیبات عربی ساده و رایج؛ جابجایی ارکان جمله؛ حذف فعل؛ استفاده فراوان از وجه فعلی؛ فاصله میان اجزای فعل مرکب و تکرار و حشو.

نتیجه‌گیری: کتاب بجز مقدمه و خاتمه که نثر مسجع و نسبتاً متکلفانه‌ای دارد، با نثری ساده و خالی از تصنع و تکلفات منشیانه نوشته شده است. سادگی و بی‌تعقید بودن نثر کتاب احتمالاً به این سبب است که کتاب جنبه آموزشی دارد و مخاطبان آن، فراگیران تازه‌کاری بودند که ضرورت داشت فرمانهای فرماندهان و رؤسای خود را صریح و بدون ابهام دریابند و اجرا کنند.

تاریخ دریافت: ۰۱ مرداد ۱۴۰۳

تاریخ داوری: ۰۲ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ اصلاح: ۱۸ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۰۳ آبان ۱۴۰۳

کلمات کلیدی:

نظام ناصری، دوره قاجار، ویژگیهای سبکی، علوم نظامی.

* نویسنده مسئول:

yousef.karamichemeh@apu.ac.ir

(۹۸ ۲۱)

ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

Introducing the book "Nazim Naseri" and its stylistic features

Y. Karami Chemeh*, M. Ahmadi

Department of Persian Language and Literature, Amin University of Police Sciences, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 22 July 2024
Reviewed: 23 August 2024
Revised: 08 September 2024
Accepted: 24 October 2024

KEYWORDS

Nizam Naseri, Qajar era, stylistic features, military sciences.

*Corresponding Author

yousef.karamichemeh@apu.ac.ir

(+98)

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: During the Qajar era and as a result of Iran's defeats against the Russians, it forced people such as Abbas Mirza Naib-ul-Sultaneh and Mirza Boozorg, the governor, and then Amir Kabir, to think about reforming Iran's military organization and creating a coherent structure and organization in the army. These reforms were carried out through the hiring of foreign trainers and experts and the compilation and authoring of military training books and texts. The book "Nizam Naseri" written by Bahram bin Mirza Abbas Qajar, written in 1267 A.H., which is the first book in Persian language in the field of modern trainings for soldiers, is one of these works.

METHODOLOGY: In this article, using the sources and library findings and the descriptive-analytical method, the introduction and characteristics of the "Nizam Naseri" are described.

FINDINGS: Among the most important features of the book's prose, the following can be listed: the rhyme in the introduction of the book and the precision in choosing military and army words and terms for the riming prose; many military words and terms; simple and common Arabic words and combinations; moving the elements of the sentence; omit the verb; A lot of use of current tense; The distance between the components of the compound verb and repetition and pleonasm.

CONCLUSION: Except for the introduction and the conclusion, which has a riming and rather complicated prose, the book is written in a simple prose without artificialities and complications. The simplicity of the book's prose is probably due to the fact that the book has an educational aspect and its audience were novice learners who needed to clearly and unambiguously understand and execute the orders of their commanders and chiefs.

DOI: <http://10.22034/bahareadab.2025.18.7730>

NUMBER OF REFERENCES	NUMBER OF TABLES	NUMBER OF FIGURES
 9	 0	 0

مقدمه

سازمانهای نظامی و ارتش در ایجاد استقلال و برقراری نظم و امنیت در هر کشوری اهمیت دارند و هر جا هرج و مرج و ناامنی و تهدیدهای بیگانه مشکل آفرین بوده، ریشه در ضعف قوای نظامی داشته است. یکی از مصادیق این سخن، عصر قاجار و شکستهای نظامی پیاپی ایران (در اواخر سده هجدهم و اوایل سده نوزدهم) است.

این شکستها - و البته تحولات اجتماعی دیگر - برخی از آگاهان زمان را به چاره‌اندیشی واداشت تا برای نوسازی و اصلاح نظام اداری، ارتش، آموزش و پرورش و سایر نهادها اقدام کنند. پیشگام اصلاحات نظامی در ایران عباس میرزا نایب‌السلطنه و میرزابزرگ قائم‌مقام بودند که با هدف مقابله با متجاوزان به‌ویژه روسها، درصدد افزایش توان دفاعی ایران بودند. برخی دولتهای رقیب روسها (نظیر فرانسه و انگلیس) به یاری ایران آمدند و در پی آن اقدامات عمده‌ای در اصلاح نظام انجام شد بدین ترتیب که با استخدام مربیان و کارشناسان نظامی اروپایی و استفاده از دانش نظامی آنها در سازمان و تشکیلات لشکری کشور اصلاحاتی صورت گرفت (سپهر، ۱۳۳۷، ج ۱: ۹۸).

گاسپار دروویل، افسر فرانسوی که در دوره ولایتعهدی عباس میرزا در ایران ساکن بود، در سفرنامه‌اش درباره تحولات قشون و سازمان لشکر چنین مینویسد: «در بحبوحه جنگ ایران و روس در دوره فتحعلیشاه، ایرانیان شروع به تجدید تشکیلات ارتش خویش به سبک اروپاییان نموده و واحدهای لشکر خود را با انضباط و و اسلحه غربیات تعلیم میدادند.» (دروویل، ۱۳۴۸: ۳۵). وی در ادامه از درک درست ایرانیان از «ضرورت تجدید سازمان ارتش» و نقش عباس میرزا در این زمینه سخن میگوید که «دستور ترجمه کتابهای نظامی اروپایی را داده و خود آنها را دقیقاً مطالعه کرده است.» (دروویل، ۱۳۴۸: ۳۶).

در سالهای بعد، میرزاتقی خان امیرکبیر با انجام برخی اصلاحات در نحوه آرایش نیروهای پیاده و سواره نظام، تقویت توپخانه، حذف اخذ سیورسات از زارعین، تغییر الگوی سربازگیری، متحدالشکل کردن لباسها، تأسیس قراولخانه و ساخت انواع سلاح و همچنین تأسیس شعبه علوم نظامی دارالفنون تحت نظر افسر اتریشی بارون گومنز، موفق شد تحولی شگرف و اساسی در ارتش ایران بوجود آورد (رضاقلی، ۱۳۸۲: ۱۴۰). کامران میرزا نایب‌السلطنه، فرزند دوم ناصرالدین شاه که برای مدتی وزارت جنگ را بر عهده داشت با تأسیس مدرسه نظام در سال ۱۳۰۳ هجری قمری و استفاده از مستشاران اتریشی در مسیر این اصلاحات گام برداشت (یکرنگیان، ۱۳۸۴: ۸۲).

به‌هرروی، در روند انجام اصلاحات در سازمان نظامی ایران و ایجاد ساختار و تشکیلات منسجم در قشون، ترجمه، تألیف و تدوین کتابها و متون آموزشی نظامی برای تربیت نظامی قشون اهمیت بسیاری دارد. این متون به‌عنوان دستورالعمل یا جزوه‌های مشقی برای آموزش به سربازان، آرایش و آمادگی نظامی تهیه میشد. روند انجام این کار و تعداد متون مورد اشاره نیز طی دوره‌های مختلف، متفاوت بود.

سازمان اسناد ملی، کتابخانه مجلس، سازمان کتابخانه‌ها و موزه‌های آستان قدس رضوی، کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، کتابخانه ملک، کاخ گلستان و... دارای اسناد متنوعی در زمینه امور نظامی و انتظامی کشور مربوط به دوره قاجار هستند. اسنادی که دربردارنده موضوعاتی مثل نحوه استخدام و بکارگیری سربازان، نوع سلاح و تجهیزات، نوع لباس، میزان مواجب، مستمری و سیورسات پرداختی به نظامیان، نمودار تشکیلات پرسنلی فوجها، درجات و مناصب نظامی، وظایف قورخانه، نحوه تدارکات و اعزام نیرو به مناطق جنگی میباشد که معرفی و تصحیح آنها از جهات گوناگون اهمیت دارد.

تصحیح و چاپ اینگونه آثار از چند منظر سودمند است: ۱. شناخت این آثار و بهره‌گیری از مطالب آنها موجب آشنایی با پیشینه دانش نظامی کشور میشود؛ ۲. روند شکل‌گیری دانش نظامی کشور را آشکارتر نشان میدهد تا

متخصصان حوزه تاریخ نظامی از آن بهره گیرند؛ ۳. آشنایی با این آثار به متخصصان واژه‌گزینی نظامی کمک میکند تا در انتخاب واژه‌ها و معادلهای نظامی، دقت و قدرت انتخاب بیشتری داشته باشند؛ ۴. موجب آشنایی با قواعد و روشهای آموزش نظامی در ادوار تاریخی پیشین میشود و امکان مقایسه تطبیقی آن را با وضعیت آموزش در نظام آموزشی حاضر فراهم میکند؛ ۵. با شناخت نقاط قوت و ضعف ساختار نظامی گذشته، امکان ترمیم و بهبود آسیبهای عارضی در آینده را ممکن میسازد.

پیشینه تحقیق

بررسی پیشینه پژوهش درباره کتاب نظام ناصری نشان میدهد که این کتاب تاکنون تصحیح نشده است و در هیچ پژوهشی، ویژگیهای نثر آن بررسی نشده است. برخی از پژوهش‌های مرتبط عبارت‌اند از: منوچهر دهقان در مقاله‌ای درباره اهمیت کتاب و جایگاه آن در روند اصلاحات نظامی دوره قاجار بحث کرده است. فریدون آدمیت نیز به نقل از روزنامه وقایع اتفاقیه، به ارزش محتوایی کتاب اشاره کرده است.

معرفی کتاب

کتاب «نظام ناصری» یا «دستور مشق» نوشته بهرام بن میرزا عباس قاجار که درباره مشق نظامی و قواعد و روشهای آن است، از جمله کتابهای تدوین شده در دوره قاجار است. این کتاب که اولین کتاب به زبان فارسی در زمینه آموزشهای نوین مشق یا صف جمع به نظامیان است (دهقان، ۱۳۴۸: ۱۴۸) به فرمان امیرکبیر در سال ۱۲۶۷ هجری قمری به خط مصطفی کجوری در چهارصد نسخه و در کارخانه حاجی عبدالمحمد در تهران بصورت سنگی چاپ شد و میان صاحب‌منصبان توزیع گردید.

آقای منوچهر دهقان در مقاله خود با عنوان «نظام ناصری» نوشته است: «چون متأسفانه نسخه مالکی اینجانب ظاهراً فاقد صفحه اول است تاریخ و محل طبع آن معلوم نیست ولی در پایان جمله "تم الكتاب فی دوازدهم شهر جمادی الثانی مطابق سال ایت ثیل سنه ۱۲۶۷ کاتبه و راقمه مصطفی کجوری باید" به چشم میخورد که محقق نیست این تاریخ مربوط به تألیف یا تحریر و یا چاپ کتاب است.» (دهقان، ۱۳۴۸: ۱۵۰).

در توضیح باید گفت در پایان کتاب، صفحه‌ای وجود دارد که تاریخ چاپ و محل طبع کتاب را نشان میدهد. در این صفحه آمده است: «لاجرم مجلدات مزبوره در کارخانه خیرالحاج حاجی عبدالمحمد زیور اتمام و زینت انجام پذیرفت در روز دوشنبه بیست و پنجم شهر جمادی الثانی سنه ۱۲۶۷». بنابراین، دوازدهم جمادی الثانی را باید تاریخ تألیف و به احتمال بیشتر، تاریخ تحریر کتاب دانست.

بهرام میرزا که رئیس توپخانه و قورخانه آذربایجان بود، از معلمین انگلیسی و غیره مشق نظام و علوم مربوط به قشون را فراگرفته بود و در این امور سرآمد اقران بود. وی کتاب *نظام ناصری* را «بسیار موافق قاعده و به دقت» نوشت؛ بگونه‌ای که کتاب را بین صاحب‌منصبان قشون توزیع کردند. (رک: وقایع اتفاقیه، شماره ۱۶؛ آدمیت، ۱۳۶۲: ۳۸۲).

چنانکه گفته شد، کتاب «نظام ناصری» یا «دستور مشق» اولین کتاب به زبان فارسی در زمینه آموزشهای نوین مشق یا صف جمع به نظامیان است؛ اما علاوه بر فضل تقدم، مطالب کتاب را میتوان جامع دانست؛ بطوری که آموزشهای مندرج در آن، از شرح اصطلاحات اولیه و ابتدایی و خاص یک سرباز تا آموزشهای پیچیده‌تر مانند مشق با تفنگ و تیراندازی، چگونگی قراول‌دهی و نگهبانی و کشیک‌دادن و حرکت و توقف یگانهای بزرگ مانند

فوجهای سواره و پیاده و استقرار اردو و برپا کردن چادرها را دربرمیگیرد. ترسیم صور مناسب، حُسن دیگر کتاب است که موجب تسهیل و تسریع در یادگیری مفاد کتاب میشده است. از دیگر وجوه اهمیت کتاب این است که دارای فایده ادبی و لغوی است که به متخصصان واژه‌گزینی نظامی کمک میکند تا در انتخاب واژه‌ها و معادل‌های نظامی، دقت و قدرت انتخاب بیشتری داشته باشند.

این کتاب مهم و ارزشمند، چنانکه خود نویسنده اشاره کرده مشتمل است بر هشت باب و خاتمه.

باب اول در اصطلاحات دسته‌بندی قوانین و فرمانهای متعلق به دسته و تعلیم سرباز و آن مشتمل است بر دو فصل. فصل اول در اصطلاحات دسته‌بندی و اسامی آن، فصل دوم در آداب تعلیم سرباز و فرمانهای متعلق به تعلیم و قواعد آن.

باب دوم در آداب و قواعد و حرکات و فرامین مشق تفنگ و تیراندازی و آن مشتمل است بر چهار فصل. فصل اول در آداب و حرکات و فرامین مشق تفنگ، فصل دوم در مشق و قواعد پُرکردن تفنگ و تیراندازی که مخصوص دسته و گروهان است، فصل سوم در فرامین و قواعد تیراندازی که مخصوص فوج است، فصل چهارم در بیان فرامین که در مشق فوج لازم است و به همان فرمان سرهنگ اکتفا میشود؛ سردسته و غیره فرمانی نمیدهند.

باب سوم در آداب و قواعد مشق قراول است و آن مشتمل است بر پنج فصل. فصل اول در آداب حاضر کردن قراول، فصل دوم در تعیین صاحب‌منصب قراول، فصل سوم در آداب و قوانین و فرامین مشق قراول افواج، فصل چهارم در بیان تبدیل قراول و کشیک‌چی، فصل پنجم در آداب گزمه و تعظیم ارباب مناصب.

باب چهارم در آداب حاضرباش و دوره‌مرچ و سلام.

باب پنجم در حرکت افواج و آن هیجده حرکت است.

باب ششم در بیان قواعد بعضی حرکات و فرامین مختصره که بسهولت و آسانی معمول میشود و اختراع جدید است.

باب هفتم در بیان حرکات پنج فوج و آن مشتمل است بر چهار فصل. فصل اول در ذکر حرکات ستون فراز افواج است، فصل دوم در قواعد حرکات انحراف افواج خمسه که بر خط مستقیم که با چهار قدم‌گرد تشتیوان میشوند، فصل سوم در قواعد مختلف‌مرچ و قلعه و ستون باز افواج، فصل چهارم در قواعد حرکات باطالیان به پیش و باطالیان به عقب افواج خمسه.

باب هشتم در آداب و قواعد کوچیدن و افتادن اردو و آن مشتمل است بر دو فصل. فصل اول در کوچ کردن اردو، فصل دوم در آداب و قواعد اردو انداختن و چادر زدن به قانون نظام.

خاتمه در قواعد مختصره نظام به طریق اجمال و اختصار.

مشخصات نسخه

کتاب *نظام ناصری* با شماره کتابشناسی ۷۷۹۰۴۴ در بخش نسخ خطی و چاپ سنگی کتابخانه ملی ثبت شده است. کتاب با خط نستعلیق نوشته شده و بدون شماره‌گذاری تنظیم شده و دارای جدول و تصویر برای درک بهتر مطالب است.

بخشی از متن کتاب در ادامه درج میشود:

«اولاً باید سربازان بلندقامت را در صف اول قرار دهند به تفاوت تا آخر دسته. کوتاهتر را در آخر، و میانه‌بالا را در وسط قرار دهند و این رعایت بلندی قامت در دستجات هم باید ملاحظه شود؛ به این معنی که سربازان دستهٔ مه‌داران از سایر دسته‌ها بلندتر باید باشند و همچنین به ترتیب تا دستهٔ مخبران از همهٔ دسته‌ها کوتاه‌قامت‌تر»

باشند و؛ ثانیاً: باید هرکس رفیق خود را که پهلوی هم قرار داده شده، درست بشناسد، از چپ و راست و پیش و پس که در حین حاضریاش همه وقت به همان قرارداد بایستند و اختلاف در این واقع نشود. در صفِ دویم به همین قرار صفِ اولی باید معمول شود. پس از این باید دانست که تمام دو صف را که صد نفرند «دسته» مینامند و نصف آن را «رُسد». نصفِ اولی دستِ راست را «رُسدِ راست» و نصفِ دیگر را «رُسدِ چپ» مینامند. ربعِ دسته را «بهره» مینامند. ربعِ اول دستِ راست را «بهرهٔ اول»، دویمی را «بهرهٔ دویم» سیمی را «بهرهٔ سیم» چهارمی را «بهرهٔ چهارم» مینامند. بهرهٔ اول و سیم را بهره‌های راست؛ دویمی و چهارمی را بهره‌های چپ مینامند.

«فرانت: لغت انگریزی است و به معنی پیش است. مقصود از این فرمان این است که به همان سمت اولی که روی سرباز در آن بود در دسته یا تشتیوان یا ستون، خلاصه به هر سمت که بود، به همان سمت برگردد؛ مثلاً: حکم «به‌راست‌راست» یا «طرف‌راست‌گرد» یا غیرهم داده بود و حالا میخواهد که دسته یا فوج به همان سمت اولی رویش برگردد، این فرمان را میدهد. سرباز، به همان طوری که حرکت کرده بود، برمیگردد به حالت اولی: از راست برگشته بود باز از راست برمیگردد؛ به «چپ‌چپ» بود از چپ برمیگردد سمت اول، اما در «طرف‌راست‌گرد» یا «طرف‌چپ‌گرد»، باید از سمتِ دوشِ راست برگردد در بالای پاشنهٔ دیگر، عقب و پیش آوردن پای راست در کار نیست.»

آغاز: ستایش بی‌قیاس بر سلطانِ سلاطین جهان، یاورِ کیهان و مهان، اولین معلّم عالم، ناظمِ فوج بنی آدم که صفوف هیجده هزار عالم امکان را به یک فرمان «کن» از مرکز مشیت در حرکت و مدار آورد و انبیا بزرگ و اولیای سترگ را، که سرهنگان لشکر دین و سربازان معرکه و میدان علم‌الیقینند، وکیل کارخانهٔ حکمت و قدرت خویش کرد و هریک را به فاصلهٔ چندی، فوج فوج و دسته‌دسته، از عقب هم فرستاد تا به مدد اخبار غیبی در میدان رسالت، علم بهادری برافرازند.

انجام: چند صفحه صورت و رسم پای سرباز در حرکت آهسته‌مرچ و گردیدن و غیرهم ملحق شده و شرحی مختصر قلمی شده که برای تعلیم‌دهنده آسان و واضح شود، تم‌الکتاب فی دوازدهم شهر جمادی‌الثانی، مطابق سال ایت نیل سنهٔ ۱۲۶۷ کاتبه و راقمه مصطفی کجوری بایده.

برخی از خصوصیات سبکی کتاب عبارت است از:

- سجع‌پردازی در مقدمهٔ کتاب و دقت در انتخاب واژه‌ها و اصطلاحات نظامی و لشکری برای سجع‌پردازی. نمونه‌هایی از این دست: «ستایش بی‌قیاس بر سلطانِ سلاطین جهان، یاورِ کیهان و مهان، اولین معلّم عالم، ناظمِ فوج بنی آدم» // «تا مؤالفان از نفیرِ طبلِ رحمت و نوایِ نایِ مغفرت مسرور شوند و مخالفان از کوکبهٔ جیشِ جلال و دبدبهٔ کوسِ غضبِ فردِ متعال مقهور آیند.»
- چنانچه بجای چنانکه: «تشتیوان «رُسد» را بیان مینماید، آن هم به دو قسم است: یکی با قطار چنانچه در حرکت سابق مذکور با دسته تشتیوان شد؛ دیگری با «رُسد» است از این قرار که ذکر میشود.»
- علاوه بر مقدمه و خاتمه که عباراتی دعایی دربارهٔ پادشاهان و بزرگان آمده است، کلمات و عبارات عربی دیگری نیز در جای جای متن هست؛ نظیر: یمین و یسار، واجب الاذعان، هکذا الی آخره، بعبارۀ آخری، فرداً فرداً و... .
- کلماتی مانند بهره، سرجوقه و دسته را هنگام جمع‌بستن، با یک «ها» نوشته است؛ مانند بهره‌ها و سرجوقه‌ها.
- حذف «ه» از «به» و چسباندن آن به کلمهٔ بعدی: بیک، بفاصله، باهستگی، بخاکریز و
- حذف فعل با قرینه یا بدون قرینه در متن شواهد بسیاری دارد.

- قید بهزودی در معنای فوری و بهسرعت نه در معنی امروزی آن است: «و بهزودی انگشتهای دست راست را از کف چپ گذرانده» // «دستها را آورده بهزودی پهلوی رانهای خود بچسباند».
- «آن» را بجای «او» بکار برده: «سربازی که در سمت راستِ قطار است، به طرف دوشِ راست او قطار برمی‌گردد. سرباز هم‌دوش آن «قدم‌بلند» پاها را به سمت راست میل داده.» // «آن هم آنچه دیده و فهمیده از نظام و بی‌نظامی و هر چیزی که شنیده و از روزنامه‌ها محقق شده، روزنامه‌چه کلّ نوشته به نظر جناب اجلّ اکرم، امیر معظمّ، دامّ مَجْدَه، میرساند.»
- گاهی ارکان جمله را در جای خود قرار نمیدهد: «از پشت سر وکیل اول کلّ دسته‌ها که گذشت فرمان داده میشود.» // «همین که فرمان «حالت» «فرانت» را سرهنگ داد» // «آخر دسته که از عقب وکیل گذشت، سردسته‌ها فرمان داده به اسم دستۀ خود هر یک: حالت، فرانت.»
- جابجایی ارکان جمله سبب تعقید و ابهام شده است: «قراول برای مستحفظِ تفنگ سرباز دو نفر میگذارند.»
- «ه» تأنیث را در کلماتی بکار میبرد که مرسوم نیست: «اگر به همان حرکات سابقه خواسته باشند پُر نمایند، فرمانهای سابقه را با حرکات مذکوره تا «به‌دوش‌فنگ» میدهند.» // میباید چنان فرمان دهد که لفظِ «زود» مطابق با حرکت پای چپ دسته چهارم باشد و لفظِ «مرچ» در رسیدن پای راست دسته مزبوره به زمین تمام شود.»
- برخی واژه‌های مفرد را در حکم جمع دانسته و فعل جمع برایشان بکار برده است: «به قراری که رسم است در ایستادن سرباز می‌ایستند.» // «اگر دستۀ چهار صف یا سه صف باشند و خواسته باشند که سرباز «صف بر زانو» جنگ نمایند، در فرمان «پُر» بلند نمی‌شود.»
- گاهی بین اجزای فعل مرکب فاصله وجود دارد: «خود آن مانع است از اینکه تواند سرباز به پایین نگاه کند» // «آجودان هم در پهلوی بیرق اول تشتیوان ایستاده، نظام و کیلها را میدهد» // «سایر سرهنگان فرمان زودترین مرچ میدهند تا ملحق به تشتیوان شوند.»
- گاهی افعال با هم مطابقت ندارد: «فایده این فرمان این است که اگر دسته پس و پیش باشند به این فرمان راست شوند که از همدیگر پس و پیش واقع نشود.»
- به بجای با: «اگر قراول اردو همه باید یک‌جا جمع شوند، آجودان به همه طَبال، نی‌زن و شیپورچی فوج قراول را به پیش فوج سرهنگ گزمه اردو می‌آورد»
- با بجای به: «علمدار با جانب چپ می‌رود»
- از بجای در: «می‌خواهد فوج را حرکت به پیش رو دهد در جنگ و مانعی از راه واقع شده مثل اینکه جنگلی یا باتلاقی پیش روست.»
- در بجای به: «سردسته‌ها به قرار معمول فرمان میدهند از مخبران ابتدا میشود در بهادران منتهی میشود.»
- ب بجای پ: توبخانه (توپخانه)
- ک بجای گ: سترک = سترگ - سرهنگ = سرهنگ - تفنگ = تفنگ - کروهان = گروهان - کزمه = گزمه - نیم‌کرد = نیم‌گرد.
- افزودن واج: هیجده - هر کسی - دویم = دوم.
- کاهش واج: تعین = تعیین.

- تمایل به تکرار و حشو دارد: «سه حرکت دارد. اول: تفنگ را با دست چپ که دارد قدر کمی بلند میکند و با دست راست از پایین قبضه میگیرد.» // «تشتیوان «رسد» را بیان مینماید، آن هم به دو قسیم است: یکی با قطار چنانچه در حرکت سابق مذکور با دسته تشتیوان شد؛ دیگری با «رسد» است از این قرار که ذکر میشود.»
- دقت نکردن به محور همنشینی و منطق جمله: «و تفنگ را بالای دوش چپ می‌خواهاند، بطوری که دست چپ و دوش و سر تفنگ با هم برابر و راست باید باشد» (با بطوری که نیازی به باید نیست)
- استفاده از مضارع اخباری بجای التزامی: «در وقتی است که سرباز در حین حرکت است میباید پای راست را میل به طرف راست داده و قدم پای چپ را پیش مینهد (بنهد) بطرزی که اریف راه رود.»
- ضمیر «آن» برای انسان و جاندار بکار میبرد: «سربازی که در سمت راست قطار است، به طرف دوش راست او قطار برمیگردد. سرباز هم‌دوش آن «قدم‌بلند» پاها را به سمت راست میل داده، با هم «قطار به راست» مینمایند.»
- استفاده فراوان از وجه فعلی: «وقتی است که سرباز با قطار راه میرود، این فرمان داده میشود. اگر راست دسته پیش است، سربازی که پیش روی قطار است، حالت کرده، سایر سربازان از سمت دوش چپ آن سرباز، مثل «نیم به چپ» جفت‌جفت پیش آمده، «نظر به راست» کرده، با آن سرباز اولی مقابل میشوند. و اگر چپ دسته پیش باشد، باز سرباز پیش قطار حالت کرده، سربازان دیگر از سمت دوش راست، مثل «نیم به راست» به قرار مذکور، پیش آمده و «نظر به چپ» کرده، با آن سرباز اولی، همه راست و مقابل میشوند.»
- بکار بردن واژه‌ها و اصطلاحاتی از زبانهای فرانسه، انگلیسی، ترکی و روسی: مانند مرچ، فرانت، قورخلوق، باطالیان، قارشلوق، فالسقه و بسقو.
- کلمات و تعبیر بدیع و جالبی بکار برده است. برخی از آنها عبارت است از: روزانشب (شبانه‌روز)، هم‌پا (مطابق)، بنه‌پا (محافظ بنه)، قلمی شده (نوشته شده).

نتیجه‌گیری

کتاب *نظام ناصری* بجز مقدمه و خاتمه که نثر مسجع و نسبتاً متکلفانه‌ای دارد، با نثری ساده و خالی از تصنعات و تکلفات منشیانه نوشته شده است. سادگی و بی‌تعقید بودن نثر کتاب احتمالاً به این سبب است که کتاب جنبه آموزشی دارد و مخاطبان آن، فراگیران تازه‌کاری بودند که ضرورت داشت فرمانهای فرماندهان و رؤسای خود را صریح و بدون ابهام دریابند و اجرا کنند. البته به این نکته نیز باید اشاره کرد که واژه‌ها و اصطلاحاتی از زبانهای فرانسه، انگلیسی، ترکی و روسی (مانند مرچ، فرانت، قورخلوق، باطالیان، قارشلوق، فالسقه و بسقو) در کتاب وجود دارد که در زبان و گفتمان قشون و نظام در آن زمان رایج بود اما برای مخاطبان امروز کتاب نامأنوس است.

مشارکت نویسندگان

این مقاله با مشارکت دکتر یوسف کرمی چمه و دکتر میثم احمدی که بعنوان پژوهشگران در گردآوری داده‌ها و تنظیم متن نهایی نقش داشته‌اند نوشته شده است.

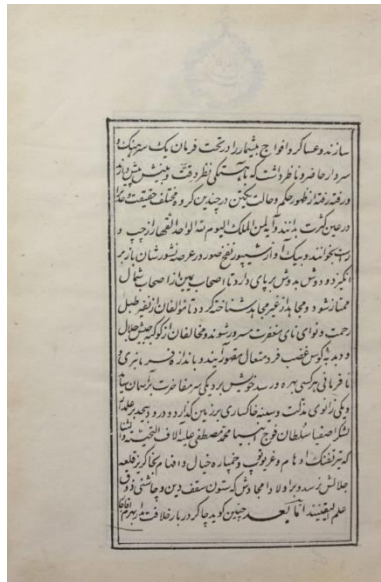
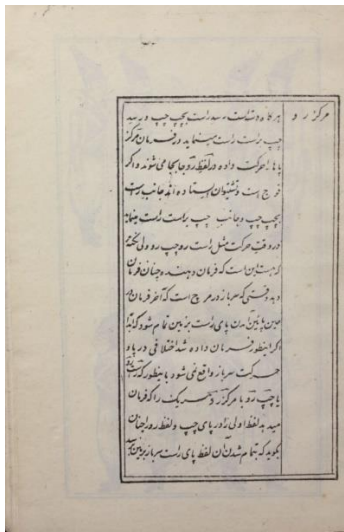
تقدیر و تشکر

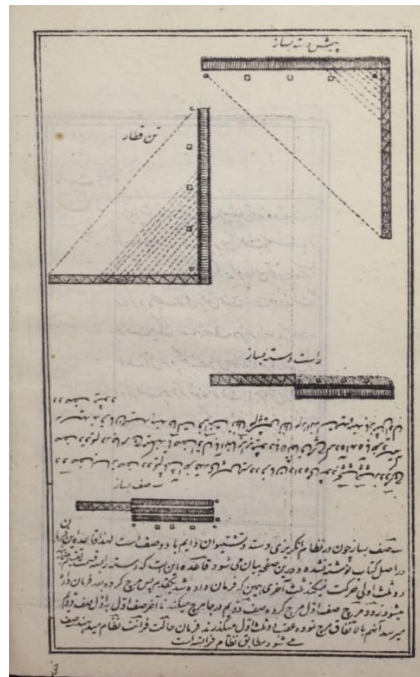
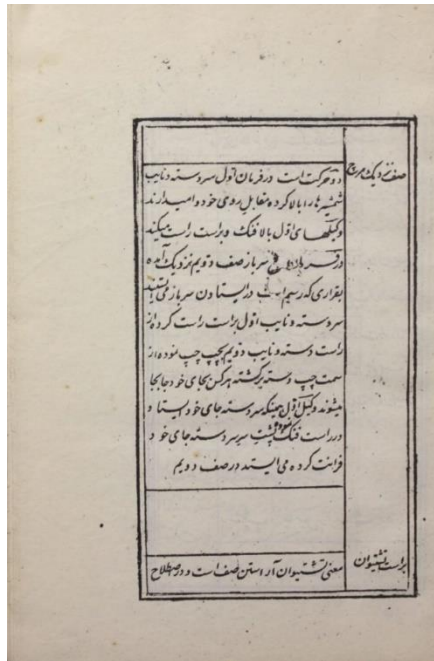
نویسندگان بر خود فرض میدانند مراتب قدردانی خود را از مسئولان و کتابداران بخش نسخ خطی کتابخانه ملی که دسترسی نویسندگان به این کتاب را موجب شدند، اعلام نمایند.

تعارض منافع:

نویسندگان این مقاله گواهی مینمایند که این اثر در هیچ نشریه داخلی و خارجی به چاپ نرسیده و حاصل فعالیت‌های پژوهشی تمامی نویسندگان است و ایشان نسبت به انتشار آن آگاهی و رضایت دارند. این تحقیق طبق کلیه قوانین و مقررات اخلاقی اجرا شده و هیچ تخلف و تقلبی صورت نگرفته است. مسئولیت گزارش تعارض احتمالی منافع و حامیان مالی پژوهش بعهده نویسنده مسئول است و ایشان مسئولیت کلیه موارد ذکر شده را بر عهده میگیرند.

عکس نسخه

REFERENCES

Adamiyat, Fereydoun. (1983). Amir Kabir and Iran. Tehran: Amirkabir, 7th edition.
 Babaei, Gholamreza. (2003). History of the Iranian army. Tehran: Ashian.

- Takmil Homayoun, Nasser. (1997). The developments of Qashon in the contemporary history of Iran. Tehran: Cultural Research Office.
- Drouville, Gaspard. (1969). Drouville's travelogue. Translated by Javad Mohei. Tehran: Gutenberg.
- Dehghan, Manouchehr. (1969). "Nizam Naseri". Historical reviews, 4th year, 4th issue (consecutive 22), pp. 147-150.
- Rezaqoli, Ali. (2003). Sociology of elite killing. Tehran: Ney.
- Sepehr, Mohammad Taghi. (1958). Nasikh-al-Tavarikh. by the efforts of Jahāngīr Qā'im'maqāmī, Tehran: Amir Kabir.
- Vaqaye-e Ettefaqiyyeh. (1850). Number 16.
- Yakrangian, Mir Hossein. (1964). A walk through the history of the Iranian army. Tehran: Khojasteh.

فهرست منابع فارسی

- آدمیت، فریدون. (۱۳۶۲). *امیرکبیر و ایران*. تهران: امیرکبیر، چاپ هفتم.
- بابایی، غلامرضا. (۱۳۸۲). *تاریخ ارتش ایران*. تهران: آشیان.
- تکمیل همایون، ناصر. (۱۳۷۶). *تحولات قشون در تاریخ معاصر ایران*. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- دروویل، گاسپار. (۱۳۴۸). *سفرنامه دروویل*. ترجمه جواد محیی. تهران: گوتنبرگ.
- دهقان، منوچهر. (۱۳۴۸). «نظام ناصری». *بررسی‌های تاریخی*، سال چهارم، شماره چهارم (پیاپی ۲۲)، صص ۱۴۷ - ۱۵۰.
- رضاقلی، علی. (۱۳۸۲). *جامعه‌شناسی نخبه‌کشی*. تهران: نی.
- سپهر، محمد تقی. (۱۳۳۷). *ناسخ‌التواریخ*. بکوشش جهانگیر قائم‌مقامی، تهران: امیرکبیر.
- وقایع اتفاقیه (۱۲۶۷ ه.ق). شماره ۱۶.
- یکرنگیان، میر حسین. (۱۳۸۴). *سیری در تاریخ ارتش ایران*. تهران: خجسته.

معرفی نویسندگان

یوسف کرمی چمه: استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران.
(Email: yousef.karamichemeh@apu.ac.ir; نویسنده مسئول)
(ORCID: 0000-0003-1169-5605)

میثم احمدی: استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران.
(Email: meisam.ahmadi@apu.ac.ir)
(ORCID: 0000-0002-6087-4944)

COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited.

Introducing the authors

Youssef Karmi Cheme: Assistant Professor of the Department of Persian Language and Literature, Amin University of Law Sciences, Tehran, Iran.
(Email: yousef.karamichemeh@apu.ac.ir; Responsible author)
(ORCID: 0000-0003-1169-5605)

Meisam Ahmadi: Assistant Professor of Persian Language and Literature Department, Amin University of Law Sciences, Tehran, Iran.
(Email: meisam.ahmadi@apu.ac.ir)
(ORCID: 0000-0002-6087-4944)